

سرشناسه:	دیرباز، عسکر، ۱۳۳۸ -
عنوان و نام پدیدآور:	بررسی ظرفیت و کارآمدی فلسفه صدرالمتألهین در تولید مبادی علوم طبیعی / عسکر دیرباز، نرجس یزدانی.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع)، ۱۳۳۸ق. = ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری:	۳۴۴ ص: جدول، نمودار: ۱۴/۵/۲۱×۵/۱۴ س.م.
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۴۲۹-۱۷۸-۱
وضعیت فهرست نویسی:	فینیا
یادداشت:	کتابنامه: ص. [۳۹۸] - ۴۰۸؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع:	علوم -- فلسفه
موضوع:	صدرالدین شیرازی، محمدبن ابراهیم، ۹۷۹ - ۱۰۵۰ق. -- نقد و تفسیر
موضوع:	Sadraddin Shirazi, Mohammad ebn Ebrahim -- Criticism and interpretation
موضوع:	Science -- Philosophy
موضوع:	شناخت (علم)
موضوع:	Cognitive science
موضوع:	فلسفه اسلامی، Islamic philosophy
موضوع:	حکمت متعالیه، Transcendent philosophy
شناسه افزوده:	یزدانی، نرجس، ۱۳۶۶ -
شناسه افزوده:	جامعه المصطفی (ع) العالمية، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع)
رده بندی کنگره:	۱۳۹۶ ب۴ ۹۴/۱۷۵ Q
رده بندی دیویی:	۵۰۱
شماره کتابشناسی ملی:	۴۶۲۱۳۰۱

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

بررسی ظرفیت و کارآمدی فلسفه صدرالمتألهین در تولید مبادی علوم طبیعی

مؤلفان: عسکر دیرباز و نرجس یزدانی

چاپ اول: ۱۳۹۶ش / ۱۳۳۸ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ع)

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۱۶۵۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰ نسخه

مراکز پخش

- ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸
- تلفن: ۳۷۸۳۳۶۱۳۴ / ۲۵ ۹۸ +
- دورنگار: داخلی ۱۰۵ - ۳۷۸۳۳۶۳۰۹ / ۲۵ ۹۸ +
- ایران، قم، بلوار محمدامین، سه‌راه سالاریه. تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ / ۲۵ ۹۸ +
- ایران، قم، ساختمان ناشران، طبقه سوم، پلاک ۳۰۸. تلفن: ۳۷۸۴۲۴۰۲ / ۲۵ ۹۸ +

📞 https://telegram.me/pub_almostafa
🌐 <http://www.buy-pub.miu.ac.ir/>

✉ miup@pub.miu.ac.ir
🌐 pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: مرتضی محمدعلی نژاد شانی
- مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: محمدباقر شکری
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی
- صفحه‌آرا: سید محسن عمادی مجد

**بررسی ظرفیت و کارآمدی فلسفه صدرالمتألهین
در تولید مبادی علوم طبیعی**

عسکر دیرباز
نرجس یزدانی

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر
المصطفی

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرفات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد.

«جامعة المصطفیٰ علیه السلام العالمیة» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی صلی الله علیه و آله و سلم «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ علیه السلام» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ علیه السلام

فهرست

پیشگفتار.....	۱۱
مقدمه.....	۱۳
ظرفیت سنجی و مفاهیم پژوهش.....	۱۴
طرح کلی پژوهش.....	۲۲
۱. علم شناسی از نظر فلسفه اسلامی.....	۴۵
تعریف علم.....	۴۶
غایت و وظیفه علم.....	۴۶
۱. غایت علم.....	۴۶
۲. وظیفه علم.....	۵۱
چارچوب علوم حقیقی از منظر حکمت اسلامی.....	۵۲
۱. بررسی اجزای علوم حقیقی.....	۵۳
الف) موضوع علم.....	۵۳
ب) مسائل علم.....	۵۸
ج) مبادی علوم.....	۶۴
۲. بحثی در عرض ذاتی.....	۷۳
تمایز و اشتراک علوم.....	۸۰
۱. تمایز علوم.....	۸۰
۲. اشتراک علوم.....	۸۵
طبقه بندی علوم.....	۸۹

۱. طرح اول ۹۰
۲. طرح دوم ۹۶
- رابطه فلسفه با علوم دیگر ۱۰۱
۱. موقعیت و جایگاه علم و فلسفه نسبت به یکدیگر ۱۰۱
۲. داد و ستد فلسفه و علم ۱۰۹
۲. علوم طبیعی از نظر حکمت متعالیه ۱۱۷
- موضوع علم طبیعی از نظر حکمت متعالیه ۱۲۲
- مبادی علوم طبیعی از نظر حکمت متعالیه ۱۲۳
۱. ماده و صورت ۱۲۷
۲. فاعل و غایت ۱۲۹
۳. عدم ۱۳۰
- غایت علوم طبیعی از نظر حکمت متعالیه ۱۳۳
- بحث از غایت علوم طبیعی در میان فیلسوفان اسلامی ۱۳۳
- روش علوم طبیعی از نظر حکمت متعالیه ۱۳۸
۱. توجیه روش علوم طبیعی ارسطویی ۱۳۹
۲. مراحل تجربه ۱۴۲
- الف) مرحله اول: انجام مشاهده و تکرار مشاهدات ۱۴۲
- ب) مرحله دوم: استقرار روی مشاهدات ۱۴۳
- ج) مرحله سوم: افزودن چهار قاعده به حکم استقرار شده ۱۵۱
- د) مرحله چهارم: برهان ۱۶۴
۳. خلاصه و نتیجه‌گیری ۱۶۸
۳. ظرفیت سنجی حکمت متعالیه در برخی از مبادی علوم طبیعی ۱۷۵
- برخی از مبادی علوم طبیعی ۱۷۶
۱. مبادی جهان‌شناسانه علوم طبیعی ۱۷۹
۲. مبادی معرفت‌شناسانه علوم طبیعی ۱۸۰
۳. مبادی انسان‌شناسانه علوم طبیعی ۱۸۱
۴. مبادی روش‌شناسانه علوم طبیعی ۱۸۱
۵. توضیح بعضی از مصادیق مبادی ذکر شده ۱۸۱
- بررسی ظرفیت فلسفه صدرالمآلهین در اثبات وجود موضوع برای علوم ۱۹۳

۱. بحث از وجود موضوع علم در میان منطوق دانان ۱۹۴
۲. تلاش‌های نافرجام در اثبات وجود موضوع علم ۱۹۵
۳. دلیل تلاش‌های نافرجام در اثبات وجود موضوع علم ۱۹۸
۴. اثبات وجود موضوع علم بر اساس مبادی حکمت متعالیه ۱۹۹
۵. نتیجه ۲۰۱
- بررسی ظرفیت فلسفه صدرالمتألهین در اثبات تمایز حقیقی علوم برهانی ۲۰۲
۱. اثبات تمایز حقیقی علوم بر اساس مبادی حکمت متعالیه ۲۰۳
۲. نتیجه ۲۰۴
- بررسی ظرفیت و کارآمدی نظریه طبقه‌بندی علوم صدرالمتألهین ۲۰۴
۱. اقسام طبقه‌بندی ۲۰۸
۲. برخی ویژگی‌های یک طبقه‌بندی ایدئال ۲۱۰
۳. نقاط قوت و ضعف طرح اول ۲۱۴
۴. کارآمدی و ظرفیت طرح اول ۲۱۷
۵. نقاط قوت و ضعف طرح دوم ۲۱۹
۶. کارآمدی و ظرفیت طرح دوم ۲۲۱
۷. چارچوب پیشنهادی برای طبقه‌بندی علوم ۲۲۲
۸. نقاط قوت و ضعف طرح سوم ۲۲۳
۹. نتیجه ۲۲۶
- ظرفیت حکمت متعالیه در مسئله افت و خیز خلأ کوانتومی یا جنبش نقطه صفر ۲۲۶
۱. افت و خیز خلأ کوانتومی یا جنبش نقطه صفر ۲۳۰
۲. نتایج حاصل از جنبش نقطه صفر ۲۳۵
۳. حرکت جوهری در حکمت متعالیه ۲۳۷
- الف) تعریف حرکت ۲۳۷
- ب) مقومات حرکت ۲۳۸
- ج) تصویر حرکت به کمک مفهوم امتداد سیال ۲۳۸
- د) تصویر حرکت جوهری ۲۴۳
- ه) فروع حرکت جوهری ۲۴۴
۴. مقایسه جنبش نقطه صفر و حرکت جوهری ۲۵۱
- الف) بحثی کوتاه در باب جسم و خواص آن از دیدگاه فیزیک و فلسفه ۲۵۳
- ب) نتایج مقایسه ۲۵۷

۵. حرکت نخستین اعراض به تبع حرکت جوهر ۲۵۸
- الف) دلایل حرکت نخستین ۲۶۰
- ب) تأییدهایی بر حرکت نخستین ۲۶۳
- ج) شواهدی از حرکت نخستین در کلام صدرالمتألهین ۲۶۴
- د) تأیید حرکت نخستین با اثبات وقوع حرکت در مقوله‌های فعل و انفعال و متی ۲۶۶
- ه) تأیید حرکت نخستین با اثبات وقوع حرکت در مقوله‌های اضافه و جده ۲۶۸
۶. نتایج حرکت نخستین و حرکت جوهری ۲۷۰
۷. مقایسه جنبش نقطه صفر با حرکت جوهری و نخستین ۲۷۳
۸. نتیجه ۲۷۴
- الف) افزوده‌های فیزیک نسبت به حکمت متعالیه ۲۷۴
- ب) افزوده‌های حکمت متعالیه نسبت به فیزیک ۲۷۷
- بررسی ظرفیت حکمت متعالیه در ارائه غایت برای طبیعت ۲۷۸
۱. هر حرکتی ملازم با اشتداد و تکامل است ۲۸۱
۲. هر حرکتی غایت دارد ۲۸۸
- الف) غایت حرکات دوری و وضعی ۲۹۱
- ب) حل اشکال تسلسل در غایات ۲۹۴
- ج) حل مسئله اتفاق ۲۹۶
- د) گونه‌های مختلف آغاز و انجام حرکت ۲۹۹
۳. حرکت وحدت و بساطت دارد ۳۰۱
۴. غایت حرکت امری بیرون از حرکت است ۳۰۱
۵. عالم طبیعت مساوی با حرکت است ۳۰۳
۶. اثبات غایت‌مندی عالم طبیعت بر اساس حرکت جوهری ۳۰۴
۷. ویژگی‌های غایت طبیعت ۳۰۸
۸. طرح چند پرسش ۳۱۱
۹. نتیجه ۳۱۲
- بررسی ظرفیت حکمت متعالیه در ارائه غایت علوم طبیعی ۳۱۲
۱. غایت حکمت نظری ۳۱۳
۲. غایت علوم طبیعی ۳۲۰
۳. فروع غایت علوم طبیعی ۳۲۳
- الف) وحدت غایت طبیعت، علوم طبیعی و انسان ۳۲۳

۳۲۳	ب) رابطه بشر با طبیعت و استخدام آن
۳۲۵	۴. نتیجه
۳۲۹	سخن پایانی
۳۳۳	کتابنامه
۳۳۳	منابع فارسی
۳۳۷	منابع عربی
۳۴۱	منابع انگلیسی
۳۴۳	فهرست نمودارها و جداول

پیشگفتار

با باز شدن چتر انقلاب اسلامی بر پهنه گسترده سرزمینی با پیشینه فرهنگی و تمدنی هزاران ساله، لزوم غنای هر چه بیشتر این فرهنگ عظیم در پرتو نور اسلام انقلابی، روزبه روز بیشتر شد. ورود انقلاب در تمامی ساحت‌ها به منظور پوشش همه ابعاد زندگی بشر، ساحت فرهنگ تخصصی را نیز بی نصیب نگذاشته است و چه بسا رشد و غنای این بُعد از انقلاب، تحولاتی بس شگرف‌تر از ابعاد و ساحت‌های دیگر در تمامی عرصه‌ها از خود بر جای گذارد.

در بهار انقلاب جوانه‌های ضرورت غنی‌سازی فرهنگ تخصصی با عناوینی چون انقلاب فرهنگی رویدند. هرچند فعالیت‌های این دوره طبع بلند تمدن اسلامی را کفاف نمی‌داد، ریشه رواج ادبیات جدید جنبش نرم‌افزاری و تولید علم دینی، در خاک این دوره نشانده شده بود.

از زمان رویش جوانه‌ها که راه‌بر و جلودار عرصه با اشاره به نقطه‌ای عمیق از انقلاب، اذهان بزرگان و صاحب‌نظران را متوجه این ضرورت عظیم ساخت، تا کنون که همچنان علم در دست، پیش می‌رود، راهی دراز طی نشده است و هنوز وظایف منتظران تا طلوع تمدن پرفروغ اسلامی به امید طلوع فردوس زمینی موعود بسیار است.

رشد و تحول ساحت نظری انقلاب اسلامی، هرگز از صفر آغاز نخواهد شد؛

بلکه از منابع فرهنگ اصیل اسلامی نضج گرفته، مسیر پویندگی را در پیش خواهد گرفت. ساحت تئوریک انقلاب هیچ‌گاه از این سرچشمه‌های عظیم سیراب نخواهد شد و همواره چونان عرضی قائم بر جوهر منابع اسلامی خواهد ماند.

یکی از ظرفیت‌های پیش‌رو در راستای ثروتمندی این ساحت، حکمت وجودمحوری است که چهار قرن قبل، شیخ شیراز آن را در عرصه علم مطرح ساخت و از تولد تاکنون شارحانش آن را بالنده ساختند و گزاره‌هایش را هرچه بیشتر وضوح بخشیدند؛ اما هنوز کمتر به شاخ و برگ و انشعاب‌هایش پرداخته شده است. در قرون اخیر کمتر کسی به نسل صالح این حکمت، که حاصل پیوند او با علوم مختلف است، به طور جدی اندیشیده است.

در سال‌های اخیر برخی از متفکران دم از فلسفه‌های مضاف به علوم می‌زنند؛ ولی متأسفانه به دلایل مختلف، هنوز پیوند حکمت متعالیه با علوم طبیعی برقرار نشده و حتی درباره‌اش مذاقه جدی نیز صورت پذیرفته است. در پژوهش حاضر برای نخستین بار توانمندی این حکمت در تولید مبادی فلسفی علوم طبیعی را به نظاره می‌نشینیم و بر این مسئله واقفیم که توانمندی نظام‌های فلسفی پشتیبان علم طبیعی در رقابت با یکدیگر در کارآمدی نظریات علمی، عیان می‌گردد؛ اما این نگاه رقابتی و تطبیقی نیازمند مجال وسیع و پژوهش‌های آینده محققان حوزه فلسفه و حوزه علوم طبیعی است و این پژوهش تنها گامی ابتدایی در این مسیر پرفراز و نشیب است.

در ارائه مطالب بخش فیزیک این نوشته، جناب آقای دکتر حبیب‌الله رزمی، دانشیار فیزیک دانشگاه قم این‌جانب را راهنمایی و یاری کرده‌اند که از ایشان سپاس گزار و قدردانم.